

OKVIR ZA ISTRAŽIVANJE ČITANJA U DIGITALNO DOBA

VERZIJA 1.0

Autorice:

Drahomira Cupar

Kristina Čunović

Martina Dragija Ivanović

Hrvatsko čitateljsko društvo :: Odjel za informacijske znanosti
Sveučilišta u Zadru
Zagreb, 2022.

Impresum

Autori: Drahomira Cupar, Kristina Čunović, Martina Dragija Ivanović

Suradnici: Karolina Zlatar Radigović, dr. sc. Jasna Kovačević, Ana Sudarević

Lektura: Mirjana Milinović

Izdavači: Hrvatsko čitateljsko društvo i Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru

Godina objavljivanja: 2022.

Mjesto: Zagreb

Sadržaj

1	UVOD.....	- 4 -
1.1	Svrha i pozadina Okvira.....	- 4 -
1.2	Čitanje u digitalno doba	- 4 -
1.3	Multidisciplinarnost istraživanja čitanja	- 5 -
1.4	Razlozi i okolnosti nastanka Okvira za istraživanje čitanja.....	- 6 -
1.5	Dionici u istraživanjima čitanja	- 8 -
2	KRATKE SMJERNICE ZA PRIPREMU ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKI PROCES.....	- 8 -
2.1	Postavljanje istraživanja.....	- 8 -
2.2	Izbor i definiranje predmeta istraživanja.....	- 9 -
2.3	Istraživačka pitanja	- 9 -
2.4	Uzorak.....	- 10 -
2.5	Priprema za istraživanje i odluka o odabiru istraživačke metode	- 11 -
3	PRIJEDLOG PRAKTIČNE PRIMJENE OKVIRA ZA ISTRAŽIVANJE ČITANJA.....	- 12 -
3.1	Opći podaci o ispitanicima.....	- 12 -
3.2	Moguća tematska područja i pitanja koja se mogu istraživati	- 13 -
4	ZAKLJUČAK	- 14 -
5	LITERATURA	- 15 -

1 UVOD

1.1 Svrha i pozadina Okvira

Okvir za istraživanje čitanja namijenjen je stručnjacima koji svojim radom utječu na razvoj pismenosti kod djece, adolescenata i odraslih. To su: knjižničari, nastavnici, pedagozi i svi drugi koji se u svom svakodnevnom poslu susreću i bave programima opismenjavanja, odnosno potiču i promiču čitanje. *Okvir* donosi smjernice za sve one koji su uključeni u osmišljavanje i provedbu projekata ili programa koji podupiru djecu, mlade i odrasle u poboljšanju njihove pismenosti i pritom žele istražiti navedenu populaciju i njihove čitalačke interese, potrebe, navike i okruženje. Inicijativu za izradom ovakvog Okvira pokrenulo je **Hrvatsko čitateljsko društvo** u okviru razvojnog projekta *Kultura čitanja: što nam govore istraživanja o čitanju* kojeg je poduprlo Ministarstvo kulture i medija RH 2022. godine, a provodi se u suradnji s Odjelom za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru. Društvo je jedno od najstarijih nacionalnih udruga koja se bavi poticanjem, istraživanjem i unapređivanjem čitanja i pismenosti. Osnovano je i djeluje sa svrhom unapređivanja kvalitete izobrazbe čitanja i pismenosti na svim razinama, razvijanja svijesti o utjecaju čitanja i važnosti pismenosti te omogućavanja razmjene znanja i iskustava.

Ciljevi *Okvira* su sljedeći:

- predložiti okvir djelovanja i pružiti podršku svim dionicima u istraživanjima čitanja
- potaknuti multidisciplinarnost u istraživanjima čitanja
- potaknuti provođenje i korištenje rezultata istraživanja čitanja u razvoju i promociji kulture čitanja
- prikazati praktičnu primjenu Okvira na primjeru istraživanja čitateljskih navika.

1.2 Čitanje u digitalno doba

Pismenost je temelj ljudskog razvoja i omogućuje ljudima da žive punim i smislenim životom, razmjenu znanja i iskustava te doprinosi obogaćivanju zajednica u kojima svi živimo. „Pod pismenošću podrazumijevamo sposobnost čitanja i pisanja na razini potpunog razumijevanja i korištenja pisane komunikacije u svim medijima (tiskanim i elektroničkim), uključujući i digitalnu pismenost“ (ELINET Deklaracija, 2016, 3).

Pismenost je bitan preduvjet za sve oblike učenja. U društvima 21. stoljeća utemeljenima na znanju, s brzim širenjem novih tehnologija i radnom okolinom koja se stalno mijenja, učenje čitanja i drugih vrsta pismenosti više nije ograničeno na djetinjstvo i adolescenciju, već se mora prepoznati kao cjeloživotna potreba i zahtjev (ELINET, Framework, 4). Pismena su društva bolje usmjerena prema razvoju.

Razvoj suvremenih medija utjecao je ne samo na tradicionalno shvaćenu čitalačku kulturu već i na komunikacijske procese te psihologiju čitatelja. Pojavom novih kratkih formi, oblika i komunikacijskih kanala, čitanje fizičkih tekstova postaje obilježjem tek manje skupine ljudi koji u tradicionalno pisanome tekstu još uvijek pronalaze izvore informacija, zadovoljstvo, prostor maštanja, humanizacije, a u određenim strategijama čitanja i terapijsku dimenziju. Uspon i širenje digitalnih tehnologija značajno su promijenili ono što znači biti pismen u 21. stoljeću, s duboko omogućavajućim (ili onemogućavajućim) implikacijama za međuljudsku

komunikaciju. Uključivanje digitalnih tehnologija u svakodnevni život od najranije dobi, smatra se imperativom za kasnije učenje i sudjelovanje djece u digitalnom svijetu koji se stalno mijenja. Međutim, unatoč nekim pokušajima, ne postoji zajednički dogovoreni okvir kompetencija za digitalnu pismenost u ranim godinama i uočava se nedostatak razumijevanja o tome što bi trebalo značiti biti digitalno pismen. Možemo istaknuti da su dodatne vještine poput lociranja, razumijevanja i integriranja informacija raspoređenih po različitim izvorima i formatima, kritička procjena pouzdanosti i valjanosti dostupnih informacija i prilagođavanje strategija razumijevanja i izražavanja u skladu s različitim vrstama interakcija s informacijama koje su potrebne (na primjer objave na društvenim mrežama naspram duljeg, dubljeg akademskog sadržaja).

U tekstu *Okvira za istraživanje čitanja* sljedeće pojmove razumijevamo na način:

- čitalačka pismenost – razumijevanje, korištenje, vrednovanje, promišljanje i angažman u tekstovima radi postizanja osobnih ciljeva, razvoja vlastita znanja i potencijala te aktivnog sudjelovanja u društvu (PISA 2019, 8)
- čitalačka sposobnost – sposobnost čitanja svakog teksta koji možemo razumjeti (Peti-Stantić, 2019, 91)
- čitanje s razumijevanjem – sposobnost čitanja teksta, njegove obrade i razumijevanja njegovog značenja
- informacijska pismenost – skup vještina kojima pojedinac "prepoznaje potrebu za informacijom, zna kako pronaći, vrednovati informacije i učinkovito ih upotrijebiti" (ALA, 2021)
- digitalna pismenost – društveno određena praksa podržana vještinama, strategijama i stavovima koji omogućuju predstavljanje i razumijevanje ideja korištenjem niza modaliteta koje omogućuju digitalni alati (O'Brien i Scharber, 2008, 67)
- digitalne vještine – niz sposobnosti korištenja digitalnih uređaja, komunikacijskih aplikacija i mreža za pristup informacijama i upravljanje njima. Omogućuju ljudima stvaranje i dijeljenje digitalnog sadržaja, komunikaciju i suradnju te rješavanje problema za učinkovito i kreativno samoispunjenje u životu, učenju, radu i društvenim aktivnostima općenito (UNESCO)
- čitatelj – pojedinac koji može razumjeti napisani tekst u svem njegovu značenjskom bogatstvu; onaj koji uživa čitajući i spoznajući; onaj kojem je čitanje intelektualna potreba i intelektualna razbibriga (Peti-Stantić, 2019, 65)
- čitalačke navike – iskaz pojedinca o frekvenciji čitanja različitih vrsta tekstova u različitim medijima, uključujući i internet (PISA 2019, 32).

1.3 Multidisciplinarnost istraživanja čitanja

Velike promjene u praksi čitanja u posljednjih nekoliko desetljeća uzrokovale su rastući interes za istraživanje čitanja i pismenosti. Tijekom proteklih desetljeća ne samo da su se pojavili novi multimodalni oblici čitanja, već je i čitanje u užem smislu, odnosno linearni, pisani tekstovi – također doživjelo značajne promjene, a sada se sve više povezuje s digitalnom ekranskom tehnologijom kao što su prijenosna računala, pametni telefoni, tableti (npr. iPad) i e-čitači (npr. Kindle). Ovaj *Okvir* oslanja se na rad autora Mangen i van der Weel (2016) koji donose integrativni prijedlog okvira za istraživanje čitanja. U roku od nekoliko desetljeća nove navike čitanja postale su široko rasprostranjene. Ova je promjena potaknula žestoke rasprave o pretpostavljenom pogoršanju cjelokupnih vještina čitanja i pismenosti, potencijalno

uzrokovanom i/ili ubrzanom digitalizacijom. No važno je istaknuti kako nije slučaj da ljudi provode manje vremena čitajući (vjerojatno je obrnuto), već čitaju vrlo različito. Prakse dubinskog čitanja, koje smo nakon stoljeća kulture knjige uzimali zdravo za gotovo, navodno se zamjenjuju plićim oblicima čitanja. Kako ekrani zamjenjuju papir kao glavnu podlogu za čitanje, digitalizacija utječe na aktivnosti čitanja i opismenjavanja na svim razinama obrazovanja, od predškolskih do visokoškolskih ustanova. Prijelaz s papira na zaslone ekrana poziva na propitivanje dosadašnjih spoznaja i otvara niz novih pitanja poput: što razlikuje (tekstualno) čitanje od obrade u multimodalnim tekstovima kao što su (mirne ili pokretne) slike ili izgovorene riječi? Utječe li podloga (papir i zaslone) na kognitivne rezultate kao što su prisjećanje i razumijevanje? Razlikuje li se naše iskustvo čitanja u funkciji žanra (recimo, roman ili pjesma) ili podloge (tiskani ili Kindle zaslon)? Kako se koncept pismenosti mijenja zajedno s promjenom podloga za čitanje, na primjer, od znanja kako se kretati tekstovima na papiru do znanja kako se kretati u mnoštvu stalno promjenjivih hardverskih i softverskih konfiguracija uključenih u čitanje s ekrana? Kako rastuća digitalna infrastruktura mijenja društveni položaj knjiga i drugih tekstova te čitanja općenito? Zbog velikih implikacija na obrazovanje, trenutno se može primijetiti velika nelagoda zbog brzine i transformativnosti promjena u praksi čitanja povezanih s promjenom s papirnatih na digitalne podloge.

Današnja istraživanja pismenosti trebala bi se baviti nekima od ključnih pitanja poput: kako čitatelji konstruiraju značenje iz multimodalnih prezentacija; koji su zahtjevi pismenosti za uspješnu navigaciju online okruženjem u usporedbi s onim koje propisuje tiskano okruženje; kako stručnjaci u obrazovanju, kao i stručnjaci za opismenjavanje, mogu ispuniti očekivanja, potrebe onih koji su odrasli uz tehnologiju, a pri tome i premostiti jaz između takozvanih „školovanih“ u češće tiskanom okruženju opismenjavanja i sve utjecajnije i tipičnije digitalne prakse opismenjavanja „izvan škole“.

1.4 Razlozi i okolnosti nastanka Okvira za istraživanje čitanja

Pad interesa za knjigu i čitanje, promijenjeni načini čitanja u digitalnom okruženju i nedostatne kompetencije tzv. pismenosti za život, potaknuli su Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske da u suradnji sa stručnjacima raznih profila oblikuje Nacionalnu strategiju poticanja čitanja. Između ostalog, jedan od ciljeva Strategije je poticanje istraživanja i međusobnog povezivanja znanstvenih istraživanja radi uspostave referentnih točaka u trajnom praćenju razvoja čitatelja i čitanja te trajne skrbi o kulturi čitanja koja zahtijeva kontinuirane analize stanja, promjene društvenog konteksta čitanja, koordinaciju i evaluaciju postojećih i razvoj novih projekata u navedenom području (Nacionalna strategija, 5). Uspostavljanje učinkovitog društvenog okvira za podršku čitanju jedan je od ključnih strateških ciljeva Strategije, a za njegovo ostvarivanje navodi se poticanje i održavanje znanstvene zajednice u provođenju interdisciplinarnih istraživanja o čitanju kao učinkovita mjera.

Namjera je ovog *Okvira* poticanje interdisciplinarnih, empirijskih istraživanja različitih aspekata i dimenzija čitanja, od kojih su neki do sada bili uglavnom zanemareni. Preciznije, poziva na pomnije ispitivanje povezanosti između ergonomije (motorika), pažnje, percepcije, kognitivne i emocionalne obrade na različitim razinama, kao i subjektivnih iskustvenih dimenzija čitanja različitih vrsta tekstova za različite svrhe (npr. različiti književni žanrovi, čitanje vijesti ili lektire). *Okvir* može, svakome tko namjerava zakoračiti u istraživanje, poslužiti kao smjernica za planiranje istraživanja čitanja (i bilo kojeg povezanog koncepta)

uzimajući u obzir njegove psihološke, tehnološke, društvene, kulturne i evolucijske aspekte. Prema Mangan i van der Weelu (2016), čitanje se može proučavati iz mnogih praktičnih i disciplinarnih perspektiva, na primjer, kao povijesna praksa, kao sociokulturna praksa, kao fenomenološko iskustvo, kao kognitivni proces ili kao neuropsihološki proces. Čitanje je povijesno i kulturno uvjetovana praksa. Bila su potrebna stoljeća da se naša trenutna tekstualna pismenost razvije. To znači da je društveni značaj čitanja kulturološki ovisan.

Prema Mangan i van der Weelu (2016), *Okvir za istraživanje čitanja* definira čitanje kroz sljedeće dimenzije:

- ergonomska dimenzija: čitanje je fizički, višeosjetilni angažman s uređajem/knjigom
- dimenzija pažnje/percepcije: čitanje je raspodjela resursa pažnje; perceptivna obrada
- kognitivna dimenzija: čitanje je kognitivna, jezična obrada
- emocionalna dimenzija: čitanje je potencijalno iskustvo s emocionalnim utjecajem
- fenomenološka dimenzija: čitanje je osobno značajna aktivnost
- sociokulturna dimenzija: čitanje je sociokulturno (i ideološki) procijenjena i povijesno uvjetovana aktivnost sa sociokulturnim implikacijama
- kulturno-evolutivna dimenzija: čitanje je egzocerebralna ekstenzija mozga (Bartra, 2014) razvijena pod pritiskom sve većih informacijskih zahtjeva sve sofisticiranijeg kulturnog okruženja.

Na primjeru predloženih dimenzija koje naznačuju Mangan i van der Weel, a na koje se *Okvir* oslanja, slijedi primjer kako uz pomoć *Okvira* potaknuti multidisciplinarna istraživanja koja će se odnositi, na primjer, na čitanje u digitalnom okruženju.

Mogući istraživački problemi naslonjeni na *Okvir* su:

- podloga: papir u odnosu na uređaje za čitanje koji se temelje na ekranu (npr. e-čitači, tableti, zasloni računala i pametni telefoni), audio-vizualne značajke i dodirne/taktilne povratne informacije
- karakteristike sučelja (npr. prikaz jedne ili dviju stranica, okretanje stranica, debljina, težina i savitljivi/nesavitljivi zasloni)
- tekst: duljina, vrsta teksta, raspored i strukturiranje;
- razine razumijevanja: od površinskog (riječ i rečenica) do dubinskog zaključivanja
- vrijeme prisjećanja: kratkoročno naspram dugoročnog pamćenja
- čitatelji: dob, sociokulturno podrijetlo, spol, stručna razina (npr. studenti, djeca naspram odraslih, žene naspram muškaraca, početnici naspram naprednih i „digitalni urođenik“ naspram „digitalni imigrant“);
- motivacija i svrha čitanja (npr. učenje, slobodno vrijeme, kontemplacija, lagana zabava i vijesti)

1.5 Dionici u istraživanjima čitanja

S obzirom na svoju interdisciplinarnu prirodu, istraživanja čitanja ne bi se trebala provoditi bez suradnje dionika iz različitih područja djelovanja. Mnogi dionici mogu pridonijeti istraživanju čitanja uzimajući u obzir njegove psihološke, tehnološke, društvene, kulturne i evolucijske aspekte. Dionici mogu biti međunarodna, nacionalna i lokalna udruženja, državne i javne ustanove, županijska stručna vijeća, fakulteti i odjeli fakulteta, školski stručni suradnici... U publikaciji *Primjena istraživanja u promicanju pismenosti i čitanja u knjižnicama : smjernice za knjižničare* koje su priredile Lesley Farmer i Ivanka Stričević, dionici mogu pridonijeti istraživanju čitanja i pismenosti na nekoliko načina (Farmer i Stričević, 2012, 10):

- identificiranjem i pregledom postojećih relevantnih istraživanja
- predlaganjem istraživanja u području promicanja čitanja i pismenosti
- sudjelovanjem u istraživanju
- osiguravanjem podataka za analizu – i pomaganjem pri analizi podataka
- objavljivanjem relevantnih istraživanja
- djelovanjem na temelju relevantnih istraživanja
- pružanjem stručne pomoći tijekom istraživanja

Okvirom za istraživanje čitanja nastoje se potaknuti interdisciplinarna, suradnička istraživanja koja uključuju različite pristupe i poglede na čitanje kako bi rezultati biti vidljiviji i primjenjiviji u različitim područjima.

2 Kratke smjernice za pripremu istraživanja i istraživački proces

2.1 Postavljanje istraživanja

Postoji puno kvalitetne metodološke literature koja se može koristiti u svim fazama istraživanja. Posebno je važno osloniti se na metodološku literaturu u fazi promišljanja istraživačkog problema i u pripremi samog istraživanja. Autori *Okvira* oslanjaju se na priručnik *Lamza Posavec, Vesna (2021). Metodologija društvenih istraživanja: temeljni uvidi. Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.*

U pripremnoj fazi istraživanja potrebno je odlučiti kojoj vrsti istraživanja se želi pristupiti.

Vrste istraživanja:

- eksplorativna (orijentacijska istraživanja) – cilj istraživača je doći do početnih spoznaja o predmetu njegovog istraživačkog interesa (Lamza Posavec, 2021, 23) i
- deskriptivna istraživanja – usmjerena na opisivanje pojave koja je predmet istraživanja (Lamza Posavec, 2021, 24).

Osnovne faze svakog istraživanja čine: konceptualizacija, operacionalizacija, realizacija.

Konceptualizacija – obuhvaća sljedeće skupine poslova:

- izbor i definiranje predmeta (problema, teme) istraživanja
- definiranje svrhe ili razloga istraživanja
- pregled literature

- definiranje ciljeva istraživanja
- orijentacijsko (eksplorativno) istraživanje
- oblikovanje hipoteza i istraživačkih pitanja
- izbor, razvrstavanje i opis varijabla istraživanja
- izrada idejnog nacrt istraživanja (Lamza Posavec, 2021, 35).

Operacionalizacija – „u ovoj fazi moramo odrediti način na koji se planirano istraživanje namjerava provesti”

- izrada izvedbenog nacrt istraživanja
- izbor metoda i tehnika istraživanja
- izrada plana uzorka
- izrada istraživačkog instrumenta
- izbor, instruiranje i trening osoba koje će prikupljati istraživačke podatke
- pilot istraživanje
- izrada plana obrade podataka (Lamza Posavec, 2021, 36).

Realizacija – „faza provedbe istraživanja”

- prikupljanje podataka
- kontrola postupaka prikupljanja podataka
- priprema podataka za obradu
- obrada i analiza podataka
- izrada analitičkih tablica, grafičkih i drugih oblika rezultata
- interpretacija rezultata i izrada istraživačkog izvješća ili studije (Lamza Posavec, 2021, 36).

2.2 Izbor i definiranje predmeta istraživanja

Prema Lamza Posavec (2021, 37-38), neka od pitanja koja bi trebalo imati na umu pri izboru predmeta ili teme istraživanja jesu:

1. Koliko je izabrani predmet važan sa stajališta znanosti ili neke praktične aktivnosti?
2. Može li se proučavanjem izabranog predmeta otkriti nešto novo?
3. Je li predmet istraživanja dovoljno određen i specificiran?
4. Raspoložemo li pouzdanim metodama za istraživanje izabranog predmeta?
5. Može li se istraživanje realizirati u praksi?

2.3 Istraživačka pitanja

Svako istraživanje zahtijeva postavljenje većih, općenitijih istraživačkih pitanja do čijih se odgovora dolazi kroz niz manjih pitanja raspoređenih u instrument. Na primjer, u anketna pitanja ako se istraživanje obavlja pomoću ankete ili upitnika ili kroz pitanja u polustrukturiranom intervjuu.

Ako istražujemo čitateljske navike djece predškolske dobi, istraživačko pitanje može biti:

1. Kakve su čitateljske navike djece predškolske dobi? Ili:
2. Što i koliko se čita djeci predškolske dobi?

Odabrana metoda: intervju; uzorak: djeca predškolske dobi (6 i 7 godina) i roditelji djece predškolske dobi. Pitanja u intervjuu ne mogu biti identična istraživačkom pitanju. Npr. 1. Koliko čitate svome djetetu?, 2. Što čitate svome djetetu?, već svako pitanje u intervjuu mora sadržavati set manjih pitanja koja će nam pomoći utvrditi čitateljske navike, odnosno prakse roditelja koliko i što čitaju svojoj djeci predškolske dobi (6 i 7 godina).

2.4 Uzorak

Istraživačku metodu moramo pažljivo odabrati na temelju cilja istraživanja, hipoteza i/ili istraživačkih pitanja te uzorka istraživanja. Najčešće pogreške koje se događaju u praksi odnose se na izbor neprimjerenog uzorka u odnosu na izbor metode i analize podataka. Pogrešno odabrana metoda može biti uzrokom pogrešne interpretacije i dovesti do neupotrebljivih podataka, a samim time i neuspjelog istraživanja.

Moguće je planirati uzorak koji će prema važnim elementima odgovarati ukupnom stanovništvu nekog područja ili će pak obuhvatiti uže definiranu populaciju. *Populaciju* čine svi ispitanici (ili drugi entiteti) koji su od interesa za istraživača u određenom istraživanju. Zbog ograničenosti vremena i drugih resursa, istraživanja se gotovo uvijek provode na *uzorku*, tj. dijelu ispitanika, a ne na cijeloj populaciji. *Okvir uzorka* predstavlja popis jedinica populacije iz koje se uzima uzorak (Pavić i Šundalić, 2021, 137). Ako se uzorak odnosi na specifičan dio stanovništva, uzorak može obuhvatiti primjerice samo žene, učenike, korisnike određene knjižnice, posjetitelje nekog događanja, korisnike internetskog portala i sl. Kad je populacija vrlo usko definirana, u uzorak mogu ući npr. samo učenice u dobi između 16 i 18 godina koje pohađaju strukovne škole i koriste usluge narodne knjižnice. Generalizaciju s uzorka na populaciju moguće je napraviti samo ako je uzorak slučajan jer je jedino u tom slučaju moguće pouzdano izračunati statističku pogrešku, odnosno vjerojatnost odstupanja populacijskog parametra od izračunatog pokazatelja.

U društvenim istraživanjima često se koristi *prigodni uzorak* jer izbor takvih uzoraka ne zahtijeva stručno predznanje i obično se može provesti uz mali utrošak vremena i financijskih sredstava. Tom vrstom uzorka obuhvaćena je skupina pojedinaca koji su dostupni u određenoj prigodi (npr. istraživanja među čitateljima određenih novina ili korisnika određene usluge...). *Prigodni uzorak nije slučajan*, stoga treba biti oprezan kada se iz takvih istraživanja izvlače zaključci.

Broj jedinica obuhvaćenih istraživanjem tj. veličina uzorka važna je, ali ne i najvažnija značajka. Tek kad svojom strukturom dobro reprezentira populaciju iz koje je izabran, njegova veličina pozitivno utječe na preciznost istraživačkih procjena (Lamza Posavec, 2021, 165).

U izvješću ili članku o rezultatima istraživanja opis uzorka mora sadržavati podatke o glavnim elementima njegova plana i realizacije. U slučaju anketnog istraživanja treba dati preciznu definiciju populacije na koju se istraživanje odnosi, definiciju osnovnog skupa i okvira za izbor uzorka; informacije o načinu izbora uzorka (npr. prigodni uzorak); veličina uzorka (npr. 500 ispitanika); teritorijalni obuhvat (broj naselja ili županija); demografski obuhvat (spol, dob, obrazovanje...) i druge važnije informacije.

2.5 Priprema za istraživanje i odluka o odabiru istraživačke metode

Pri postavljanju istraživanja moramo imati idejni i izvedbeni nacrt istraživanja. Na kraju ovog dokumenta nalazi se popis literature na hrvatskom jeziku iz metoda znanstvenog istraživanja u kojima možete pronaći detaljan opis kako se piše idejni i izvedbeni nacrt istraživanja.

Istraživačka metoda je “postupak s pomoću kojeg planiramo istražiti pojavu koja je predmet proučavanja, odnosno s pomoću kojeg nastojimo odgovoriti na ciljeve istraživanja“ (Lamza Posavec, 2021, 58).

Dva osnovna istraživačka pristupa provode se uporabom kvalitativnih i kvantitativnih metoda. Glavna razlika između ova dva pristupa je u vrsti prikupljanja podataka, načinu interpretacije, uzorkovanju, odnosu prema onima koji se istražuju, odnosu istraživača i ispitanika. Detaljan opis paradigmi na kojima počivaju ova dva pristupa možete proučiti u literaturi koja se navodi na kraju teksta.

Najčešće kvalitativne metode su intervjui, fokusne grupe, opažanje, kvalitativne analize sadržaja.

Najčešće kvantitativne metode su anketa, kvantitativna analiza sadržaja, eksperiment.

Odabir znanstvene metode kojom će se provesti istraživanje uvjetuje i vrsta istraživanja te svrha i cilj istoga. Ukoliko su potrebni neki statistički pokazatelji, s velikim uzorkom, koristit će se neka od ranije navedenih kvantitativnih metoda, npr. *anketa*, dok će za potrebe proučavanja nekog fenomena na manjem uzorku biti korištena neka od kvalitativnih metoda, npr. *dubinski intervju*.

Metoda ankete je najučestalija metoda u prikupljanju podataka zbog prividne lakoće provođenja. Naglašavamo da uspješno provođenje bilo kojeg znanstvenoistraživačkog postupka, tako i ankete, zahtijeva metodologijsko predznanje i iskustvo u provođenju istraživanja. Stoga autorice i suradnici na izradi *Okvira* pozivaju na multidisciplinarni pristup i suradnju stručnjaka u provođenju istraživanja.

Pri sastavljanju anketnog upitnika treba znati da anketni podatci u velikoj mjeri ovise o značajkama pitanja na temelju kojih su prikupljeni. U anketnom istraživanjima koriste se zatvorena pitanja u okviru kojih su ponuđeni mogući odgovori te otvorena pitanja na koja ispitanik sam oblikuje odgovor. Zbog privida o lakoći anketnih istraživanja, često nedostatno iskusni istraživači ne provjere ispravnost pojedinih pitanja u anketi. Stoga predlažemo da provjerite upitnik na sebi samima, poznanicima ili kolegama prije anketiranja (Lamza Posavec, 2021, 141). Ovaj se postupak često zove testiranje instrumenta.

Na početku ankete/upitnika ispitaniku smo se dužni predstaviti, objasniti zašto radimo istraživanje i provodimo li istraživanje iza kojeg stoji institucija ili ga provodimo samostalno, (bez formalnog odobrenja/pristanaka institucije u kojoj je istraživač zaposlen). Za istraživanje je uvijek dobro zatražiti dopuštenje institucije u kojoj se istraživanje provodi, odnosno, obavijestiti instituciju ukoliko se istraživanje planira provesti npr. s korisnicima određene knjižnice. Također, dužni smo objasniti što planiramo s rezultatima istraživanja (npr. objava rada, objava rada u otvorenom pristupu i slično).

Ukoliko istraživačke podatke planiramo objaviti u otvorenom arhivu istraživačkih podataka (npr. [CROSSDA](#)) ispitanici moraju potpisati pisani pristanak. Više o slobodnim istraživačkim podacima možete pročitati u publikaciji Celjak i dr. (2020). Svaki istraživač obavezan je pridržavati se svih etičkih normi pri istraživanju. Ukoliko su ispitanici u istraživanju djeca, obveza je istraživača držati se etičkih načela istraživanja djece koja se nalaze u publikaciji *Etički kodeks istraživanja s djecom* (2020). Prilikom predstavljanja rezultata istraživanja, posebnu pažnju potrebno je posvetiti objašnjenju uzorka istraživanja. Na primjer: istraživanjem su obuhvaćeni učenici 5. i 6. razreda XY škole. U školi ima sveukupno 650 učenika, od toga u tri 5. razreda 60 učenika, a u tri 6. razreda ima 58 učenika. Upitnik je ispunilo 40 učenika (20 u 5-im razredima i 20 u 6-im razredima).

Važno je da prije odluke o metodi koja će se koristiti, istraživač procijeni koliko će ispitanika imati. Broj ispitanika uvelike će utjecati na istraživačku metodu koja će se koristiti i analizu koja će se temeljem prikupljenih podataka moći provesti.

3 Prijedlog praktične primjene Okvira za istraživanje čitanja

Istraživačka tema: istraživanje čitateljskih navika

Istraživačka tema u početku promišljanja o istraživanju može biti postavljena vrlo široko. Prolaskom kroz sve pripremne faze opisane u poglavlju 2 ovog Okvira, tema se sužava i prilagođuje upravo onoj svrsi i cilju koji je potaknuo istraživača na razmišljanje o istraživačkom problemu. U trenutku kada su okvirna tema (čitateljske navike), istraživačka pitanja, uzorak i metodologija definirani, može se pristupiti izradi instrumenta (ankete, odnosno anketnih pitanja pomoću kojih se planira doći do odgovora na istraživačka pitanja).

3.1 Opći podaci o ispitanicima

Sociodemografski podaci (napomena: u ovom dokumentu ispitanik nema rodno značenje)

U svakom istraživanju, neovisno o temi i metodi koja se primjenjuje, istraživač treba pripremiti pitanja u kojima „upoznaje“ svoje ispitanike, ili općenito rečeno – svoj uzorak. Ta skupina pitanja okupljena je u takozvane sociodemografske podatke. Iako svako istraživanje mora započeti grupom pitanja koja nam pomažu „upoznati“ uzorak, ispitanik mora uzeti u obzir da postoji mogućnost da ispitanik ne želi odgovoriti na neko od postavljenih pitanja zbog osjećaja nedostatka anonimnosti.

Sociodemografske podatke čine sljedeće skupine podataka:

- a) dob i spol ispitanika, županija i grad u kojem ispitanik živi, stručna sprema, zanimanje; zaposlenje (radi/ne radi), izvori primanja
- b) ostali opći podaci koji su specifični za skupinu koja se želi istražiti.

Ostatak upitnika služi nam kako bismo uspješno odgovorili na postavljena istraživačka pitanja ili problem. Takvih pitanja u istraživanjima obično ima do 5 (ovisno o veličini istraživanja). Važno je znati da neovisno o broju postavljenih pitanja, nijedna metoda ne omogućuje nam izravno odgovaranje na istraživačko pitanje.

3.2 Moguća tematska područja i pitanja koja se mogu istraživati

Nakon uvodnih pitanja koja ulaze u tzv. sociodemografske podatke, ovisno o temi i istraživačkim pitanjima, potrebno je osmisliti skupine pitanja koje nam mogu pomoći u stvaranju zaključaka o nekom od istraživanih fenomena. Slijede primjeri tematskih područja i potencijalni setovi pitanja kojima bi se moglo na te teme odgovoriti.

3. Procjena vještina
 - a. korištenje tehnologije (računalo, pametni telefon i slično)
 - b. korištenje interneta
 - c. vještina čitanja
 - d. vještina pisanja
 - e. vještina razumijevanja teksta.
2. Motivacija i svrha čitanja
 - a. provođenje slobodnog vremena (koje aktivnosti obavljate u slobodno vrijeme, koliko ispitanici imaju slobodnog vremena)
 - b. odnos prema obaveznom čitanju (npr. lektira i ispitna literatura)
 - c. ljubav (ili bolje reći odnos) prema čitanju određenog tipa literature
 - d. intenzitet čitanja ili učestalost čitanja
 - e. izdvojeno vrijeme za čitanje
 - f. razlozi izbora određenog naslova (naslov, autor, tema...)
 - g. motivator za čitanje (knjižničar, vršnjaci..., društveni mediji, mediji...)
 - h. odabir pozicije/prostora za čitanje
 - i. preferirani format građe za čitanje
 - j. odnos prema stranim i domaćim autorima
 - k. odnos prema predstavljanju literature na novim medijima
 - l. odnos prema čitateljskim klubovima (*in situ* i online; žanrovski ili tematski opredijeljeni i općeniti, bez usmjerenosti na temu ili skupinu članova).
3. Razumijevanje i percepcija (samoprocjena) važnosti čitanja
 - a. za poboljšanje vještine pisanja
 - b. za dubinsko razumijevanje pročitano
 - c. za razvoj vokabulara
 - d. za razvoj mašte
 - e. za povećanje koncentracije
 - f. za olakšavanje procesa učenja
 - g. za unapređenje postojećeg znanja
 - h. za stjecanje novog znanja.
4. Osiguran pristup građi
 - a. pristup knjižnicama i knjižničnim uslugama
 - b. pristup e-uslugama knjižnica
 - c. pristup knjižarama
 - d. korištenje e-knjižara.
5. Odnos prema knjižnici
 - a. učestalost korištenja usluga knjižnice
 - b. učestalost korištenja e-usluga
 - c. učestalost posudbe građe
 - d. prijedlozi za unapređenje poslovanja

- e. vrednovanje knjižničnih fondova (kvalitete, dostupnosti...)
 - f. vrednovanje knjižničnih aktivnosti usmjerenih na promociju čitanja i literature
 - g. vrednovanje knjižničnih aktivnosti usmjerenih na jačanje čitalačkih vještina.
6. Odnos prema kupovini literature
- a. učestalost korištenja usluga knjižara
 - b. učestalost korištenja e-usluga
 - c. učestalost kupovine
 - d. prijedlozi za unapređenje poslovanja.

Teme i potencijalna pitanja koja se navode u gornjem popisu usmjerena su ka knjižničarskom okruženju, ali mogu se uklopiti i prilagoditi različitim okruženjima. Pogledom na *okvir* koji su iznijeli Mangel i van der Weel (2016), popis je moguće nadopuniti mnogim drugim aspektima s okretanjem fokusa na:

1. pripremu za čitanje: tekst, čitatelja ili okruženje
2. čin čitanja: interakcija s tekstom/podlogom, kognitivni procesi, okolišni utjecaji
3. učinke čitanja: na osobnoj razini, na društvenoj razini (Mangel, van der Weel, 2016).

Neovisno o usmjerenju i istraživačkom interesu, svaka tema zahtijeva pomno promišljanje o cilju i svrsi istraživanja, odabiru literature, metode, uzorka i ostalih elemenata istraživačkog procesa.

4 Zaključak

Predloženi *Okvir* ima za cilj pružiti integrativnu konceptualnu polazišnu točku s koje se može uključiti u empirijsko istraživanje brojnih dimenzija čitanja, neovisno o disciplinarnom polazištu ili pogledu na fenomen čitanja. Kao takav, nastoji omogućiti testiranje hipoteza i mjeriti učinke na čitanje. Predloženi *Okvir* nastoji obuhvatiti višedimenzionalnost čitanja i potaknuti fokusirano, dubinsko istraživanje. *Okvir* nije konačno rješenje, nego je planiran da bude dinamičan i poboljšava se na temelju empirijskih istraživanja i doprinosa stručnjaka iz različitih područja. *Okvir* je potrebno prihvatiti kao, kako mu i sam naziv kaže, okvir, a nikako kao jedini ispravni put i ograničavajući alat u budućim istraživanjima čitanja. *Okvir* je postavljen kako bi pomogao i djelomično usmjerio istraživanja čitanja na razne načine. Na prvom mjestu, trebalo bi ukazati istraživačima na potrebu istraživanja razumijevanja onoga što čitanje jest, (ali i pismenost), te kako zapravo funkcionira kao proces i koje su ljudske sposobnosti u njega uključene. Drugo, trebao bi upućivati na potrebu boljeg pojašnjavanja učinaka čitanja na mozak pojedinca jer okolnosti u kojima se danas usvaja čitanje utječe i iz temelja mijenja način na koji razmišljamo.

Uza sve ono što je izrijekom navedeno u ovom *Okviru*, postoji još čitav niz tema i pristupa koji možda nisu uključeni u ovu inačicu *Okvira*, ali to nikako ne znači da su pogrešni ili bi ih trebalo izbjegavati. *Okvir* je samo okvir i takvome mu treba i pristupiti, te po potrebi razvijati i nadopunjavati novim i inovativnim temama i pristupima.

Zahvala

Autorice Okvira za istraživanje čitanja u digitalno doba zahvaljuju Anne Mangen i Adriaanu van der Weelu na dopuštenju za korištenje i oslanjanje na njihov okvir za istraživanje čitanja. Zahvaljujemo i na podršci i čitanju i komentiranju *Okvira* svim kolegama koji su to do sada učinili, ali i onima koji će to činiti kada *Okvir* bude dostupan u javnom prostoru i čiji komentari će biti vrijedan doprinos poboljšanju i proširenju *Okvira* u svim njegovim budućim inačicama. Naposljetku, zahvaljujemo svima koji će ovaj *Okvir* koristiti u svojim budućim istraživanjima.

5 LITERATURA

1. ALA, American Library Association. Information Literacy. Dostupno na: <https://literacy.ala.org/information-literacy/>
2. Celjak, Draženko; Dorotić Malič, Ivana; Matijević, Marta; Poljak, Ljiljana; Posavec, Kristina; Turk, Ivana. 2020. Istraživački podaci: što s njima? <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:102:810090>.
3. Deklaracija o pravu europskih građana na pismenost. 2016. Dostupno na: <http://hcd.hr/wp-content/uploads/sites/356/2021/09/Deklaracija-o-pravu-europskih-gradana-na-pismenost-3.pdf>
4. Etički kodeks istraživanja s djecom. 2020. 2. revidirano izd. <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/NEPID/Eti%C4%8Dki%20kodeks%20istra%C5%BEivanje%20s%20djecom%20revidirana%20verzija%202020.pdf>.
5. Hrvatski arhiv podataka za društvene znanosti. 2022. <https://www.crossda.hr/>
6. Lamza Posavec, Vesna. 2021. Metodologija društvenih istraživanja: temeljni uvidi. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
7. Mangen, Anne; van der Weel, Adriaan. 2016. The evolution of reading in the age of digitisation: an integrative framework for reading research. *Literacy* 50 (3), str. 116-124. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/lit.12086>
8. O'Brien, David; Scharber, Cassandra. 2008. Digital literacies go to school: potholes and possibilities. *Journal of adolescent & adult literacy* 52(1), str. 66-68. Dostupno na: https://news.cehd.umn.edu/wp-content/uploads/2009/06/JAAL_obrien_scharber_2008.pdf
9. Peti-Stantić, Anita. 2019. Čitanjem do (spo)razumijevanja: od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti. Naklada Ljevak. Zagreb.
10. PISA 2018: Konceptualni okvir čitalačke pismenosti. 2019. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Zagreb. Dostupno na: https://pisa.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2019/10/Konceptualni-okvir-%C4%8Ditala%C4%8Dke-pismenosti_PISA-2018.pdf
11. Primjena istraživanja u promicanju pismenosti i čitanja u knjižnicama: smjernice za knjižničare. 2012. Priredile Farmer, Lesley; Stričević, Ivanka. Hrvatsko knjižničarsko društvo. Zagreb. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hr/izdanja/kategorija/elektronicka>

12. Šundalić, Antun; Pavić, Željko. 2021. Uvod u metodologiju društvenih znanosti. 2. dopunjeno izd. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek. Dostupno na:
https://www.bib.irb.hr/1128637/download/1128637.Metodologija_prijelom.pdf

Preporučena teorijska literatura za početak istraživanja tema u području čitanja

1. Bhaskar, M. 2018. Umijeće izbora u svijetu preobilja: o odabiru i skrbi. Ljevak. Zagreb.
2. Cordon-Garcia, J.A. i dr. 2013. Social reading: platforms, applications, clouds and tags. Chandos. Oxford.
3. Dehaene, S. 2013. Čitanje u mozgu: znanost i evolucija ljudskog izuma. Algoritam. Zagreb.
4. Grosman, M. 2010. U obranu čitanja: čitatelj i književnost u 21. stoljeću. Algoritam. Zagreb.
5. Knjiga i slobodno vrijeme: zbornik radova. 2011. Ur. Pecotić, Elli et al. Gradska knjižnica Marka Marulića. Split.
6. Kovač, M. 2021. Čitam, da se pročitam: deset razloga za čitanje knjiga u digitalno doba. Naklada Ljevak. Zagreb.
7. Manguel, A. 2001. Povijest čitanja. Prometej. Zagreb.
8. Peti-Stantić, A. 2019. Čitanjem do (spo)razumijevanja: od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti. Naklada Ljevak. Zagreb.
9. Spitzer, M. 2018. Digitalna demencija. Naklada Ljevak. Zagreb.
10. Stipčević, A. 2008. Socijalna povijest knjige u Hrvata: Knjiga I - III. Školska knjiga. Zagreb.
11. Šamo, R. 2014. Čitanjem do spoznaje, spoznajom do čitanja. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
12. Visinko, Karol. 2014. Čitanje: poučavanje i učenje. Školska knjiga. Zagreb.
13. Wolf, Maryanne. 2019. Čitatelju, vrati se kući: čitateljski mozak u digitalnom svijetu. Naklada Ljevak. Zagreb.

Preporučena polazna literatura iz metodologije istraživanja u društvenim znanostima

1. Lamza Posavec, Vesna. 2021. Metodologija društvenih istraživanja: temeljni uvidi. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
2. Mejovšek, Milko. 2013. Metode znanstvenog istraživanja: u društvenim i humanističkim znanostima. 2. dopunjeno izd. Naklada Slap. Zagreb.
3. Šundalić, Antun; Pavić, Željko. 2021. Uvod u metodologiju društvenih znanosti. 2. dopunjeno izd. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek.